

Драгана КУЈОВИЋ*

ИМЕ ОРИЈЕНТАЛНОГ ПОРИЈЕКЛА И ПСЕУДООРИЈЕНТАЛНИ АНТРОПОНИМИЈСКИ НЕОЛОГИЗАМ

Ономастикон и посебно антропонимикон једног језика представља онај сегмент језичког система који је изложен снажним изванлингвистичким утицајима, нарочито утицајима социјалног, националног, политичког, психолошког и сл. карактера. Врло често ономастику призивамо у помоћ у истраживању историје народа и култура за које нема довољно расположивих докумената. Исто тако, анализом система личних имена једног народа или краја долазимо до драгоцених закључака који се односе на културу, приврженост традицији и изложеност утицајима других националних и вјерских средина. Социокултурни услови у којима се његују и развијају различити сегменти језичког система подразумевају прије свега степен традиционализма и конзервативизма једне средине, привржености ауторитетима, тј. генерацијску и колективну оданост одређеним вриједностима. Несклоност новинама које се олако проглашавају помодним, непримјереним и супротстављеним ономе што је „убичајено“ и „одвајкада наше“ потискује и игнорише иновацију као нелегалну и сумњиву творевину. Врло очигледан примјер овог посљедњег илуструју проблеми с којима је, на примјер, суочена савремена арапска лексикологија. Наиме, питање модернизације савременог арапског књижевног језика истовремено је значило постављање питања који су дозвољени начини и извори тог осавремењивања. Да би се очувала чистота (*faṣāḥa*) књижевног језика одузиман је легитимитет многим ријечима, које, по мишљењу пуриста, и поред своје овјерености у штампи и умјетничкој литератури, због дијалекатског или страног поријекла, или „неправилне“ деривације нарушавају интегритет књижевног језика. Арапски књижевни језик, који је симболички интеграциони елеменат

* Аутор је виши научни сарадник у Историјском институту Црне Горе.

онога што се назива арапска језичка заједница, представља књижевни и службени језик за све арапске земље, њему говорници различитих дијалеката прибјегавају у међусобној комуникацији, и представља симбол огромне културне заоставштине. Брижљивост у очувању норме (*salāmat al-luġa*) језика, којим се у свакодневној комуникацији не говори, и пријека потреба да се одговори захтјевима времена створиле су процијеп испуњен несигурним критеријима, рјешењима, приједлозима и изјашњавањима *за* и *против*. Језик, међутим, наставља да живи прекрајан од једних и употребљаван од других у чијој свијести као најближе и потенцијално средство за испомоћ стоји дијалекат или страни језик.

Антропониму је некада приписивана магијска моћ, заштитна улога или да ће значењски садржај који собом носи утицати на онога коме је дато да постане управо такав. Некада је избор личног имена одређен према времену рођења дјетета, имену омиљеног цвијета, боји косе, историјским догађајима, популарном политичару, или вјерској припадности. Уколико се ради о традиционалним оријенталним именима, она су обавезно у складу са исламском догмом, већином преузета из арапског или персијског, понекад старохебрејског или турског језика, који је углавном имао улогу језика посредника, нешто рјеђе изворника.

Међутим, у нашим крајевима подједнако и код хришћанског и код муслиманског становништва може се наићи и на народна имена словенског поријекла, некад претежно женска (Драгија, Госпа, Наход, Плема, Слада, Злата), ријетко мушка, да би се у 20. вијеку код муслиманског становништва, углавном као резултат тјешњих међувјерских контаката и удаљавања од традиционализма, имена већином словенског поријекла подједнако јављала и код мушке и код женске дјеце, нпр.: Златан, Златко, Драган, Јагода, Русмир, Вера, Весна, Јасна, Соко, Сања, Саша, Сребренка, Ведран, Вишња, Жељко.¹ У новије вријеме у муслиманском антропонимикону примјећују се и тзв. помодарска имена, која су настала релативно произвољно и подсећају на име оријенталног поријекла, али без икакве етимолошке основе и значења. Послије Другога свјетског рата, именари у нашим крајевима су били изложени буквалној деструкцији важећих антропонимијских обичаја и усвајању имена насталих према називима како политичких покрета, именима и презименима њихових вођа, тако и називима предмета из свакодневне употребе. Процјењује се да је на овај начин, на примјер, руски антропонимикон добио око 3000 нових јединица, тако да су те иновацијске процедуре подразумевале настанак личног имена према елементима

¹ Исмет Смаиловић, *Лична имена неоријенталног поријекла у босанскохерцеговачких Муслимана*, II југословенска ономастичка конференција, Скопје 1980, 321-328, стр. 325-326

из Менделеејевог Периодног система, математичким териминима, топонимима, називима машина, револуционарним паролама итд. Наравно, ономастикон је временом одбацио већину ових новотарија, задржавајући углавном оно што је у складу са традицијом и што је издржало употребну провјеру.

Уколико бисмо слиједили слојевитост муслиманског антропонимикона у Црној Гори, установљавамо укупно четири слоја:

- Први слој чине имена **преузета из оријенталних језика** адаптирана и прилагођена домаћем, затеченом антропонимијском фонду;
- Други слој чине **народна имена** (нпр, Горан, Јадранка, Сребренко) или **страна неоријентална** (нпр, Елвира, Индира, Мирела);
- Страна неоријентална имена могла би се сврстати и у трећи, најмлађи слој, тзв. **антропонимијских иновација** (Адис, Алмина, Џејран, Елдан, Ернан, Енида, Елиса, Ирсан, Мерсан, Седина), „настала слободним премјештањем гласова неког оријенталног имена, или су потпуно самовољно тако конструисана да по форми личе на неко арапско, персијско или турско име али по етимологији и значењу немају никакве везе с тим језицима. Таква се имена не могу сврстати ни у један језик па их је немогуће превести, јер немају никаква значења, а створена су с тежњом да новорођено дијете има име које је ново, оригинално и интересно“². Иако изгледа да се, због утиска произвољности, тешко могу слиједити одређене законитости међу антропонимијским неологизмима, ипак се уочавају секвенце фреквентних оријенталних имена које се јављају као формативи, нпр. квази суфикс –мир за м. род (Адмир, Алмир, Јасмир, Садмир) или –мира за ж. род, формативи –ета или –ата (Амата, Ернета, Санета), -дин, -дина (Џедина, Елдин, Сахмедин, Седина), нулти наставак за м. род и за ж. род –а (Елзен/ Елзена, Енид/ Енида, Ресмин/ Ресмина, Санел/ Санела), квази префикс ал/ел са асоцијацијом на арапски одређени члан (Алдин, Алмир, Алмера, Елдан, Елдијана, Елмир). Зато, настојање да ова лична имена остваре гласовну сличност са већ овјереним оријенталним именима говори о релативној и ограниченој „слободи премјештања гласова“, јер је основни модел за стварање ових антропонима дала управо звучна слика изворних оријенталних имена. Овај дио антропонимикона управо се креће у „гравитационом пољу овог звучног асоцијативног круга“³, преузимајући врло често гласовне секвенце из изворних имена као формате, односно квази-суфиксе или квази-префиксе. За-

² И. Самаиловић, ибид, 1980, стр. 327

³ С. Јанковић, 1980, стр. 128

хваљујући овим формативима, као устаљеним гласовним секвенцама асимилираних и потврђених оријенталних имена у нашем језику, антропонимијски неологизам несметано заузима мјесто у оквиру парадигматике имена оријенталног поријекла. Комбиновање изворних гласовних секвенци доводи и до неочекиваних и случајних подударана са аутентичним оријенталним именима или ријечима и на тај начин долази до накнадне етимологизације, нпр. Елмира, неологизам који коинцидира са њемачким именом које је из арапског језика преко шпанског доспјело у њемачки језик (al-`amīra)⁴. С тим у вези, врло често тешко је утврдити јасну и оштру границу између модификација насталих асимилацијом и адаптацијом неког оријенталног имена и неологизма и утолико би ове модификације заправо могле представљати неку врсту уводних промјена у стварању неологизама, нпр. арапско име Luṭfī је примило у адаптирању форматив –фик и настало је Лутфик, модификација прилично удаљена од основног имена. Оваквим модификацијама ствара се велики број варијантних облика једног истог имена, чиме се антропонимикон попуњава новим, онимички осамостаљеним антропонимијским јединицама.

- Четврти слој обухвата осамостаљене хипокористике изведене од језички интегрисаних имена оријенталног поријекла које заузимају мјесто засебног имена, губећи при томе своју првобитну функцију. На тај начин формира се цијели низ варијанти, било да се ради о различитим хипокористикама једног основног имена или о модификацијама, ближих или сасвим удаљених, тих хипокористика, нпр. Аиша – Ајка - Ајкуна; Абдулах – Абди, Абдија, Абдо, Авдија, Авдо; Магбула (Макбула) – Була, Буљка; Хусеин – Цено, и сл.

Врло често трећи и четврти слој именара муслиманске популације не добија посебан третман, с тим што трећи слој, који највећим дијелом обухвата неологизме, обично бива игнорисан или приписан „негативној“ онимичкој пракси. Један број именара нормативног карактера, с жељом да одговоре захтјеву да слободу избора неког имена, ограничава „антропонимијска норма“⁵, изоставља их као резултат лоше иновације, мотивисане, прије свега, помодарством и потребом да се успостави дистанца у односу на традицију и наслијеђене вриједности. Ово се посебно односи на оне случајеве када именар „удовољава чињеници да је намијењен муслиманима“ и да у том случају „антропонимијска норма захти-

⁴ С. Јанковић, ибид, стр. 129

⁵ С. Агић, *Муслиманска лична имена са етимологијом, етимолошком графицијом и семантиком*, 4. изд, Сарајево 2003, 229 стр, 8

јева да се одабрано име осјећа као знак којим је обиљежен припадник ислама⁶, који је „најистинитији и најсугестивнији када вуче коријен из арапског језика“⁶ Захтјев да „име мора бити онимички овјерено у самом фонду именика“⁷ подразумијева да је слобода избора имена релативна и реализује се само у границама антропонимикона, чија се реорганизација остварује измјеном фреквентности употребе појединих имена⁸. Међутим, антропонимијске новотарије које порастом своје употребе све више траже равноправно мјесто у именику једнако захтијевају и тумачење друштвених мотива ове појаве. Имајући у виду да муслиманска имена оријенталног или псеудооријенталног поријекла, чине категорију која је својом посебношћу једнако пропорционална потреби очувања културне, вјерске и националне посебности, очувања специфичних традиционалних вриједности, ту улогу без обзира на етимолошку овјереност једнако успјешно, у смислу дистанцирања и очувања сопственог, другачијег идентитета, играју и изворни и новостворени антропоними. Псеудооријентални неологизми, чијој богатој продукцији је претходио као прелазни период дуговремени процес измјена током асимилирања и адаптирања имена из арапског, турског и персијског језика, као и усвајање низа хипокористика као пуноправног дијела именара, заправо су одраз постојања једног посве осамостаљеног и оригиналног механизма, који дјелује по свом унутрашњем закону, захваљујући, прије свега, чињеници да су имена оријенталног поријекла само по етимолошкој основи страна и потпуно су фонетски и морфолошки прилагођена творбеним моделима нашег језика. Ако се узме да изворно име и његова модификација представљају двије независне форме једнако способне да функционишу као самостане антропонимијске јединице, поставља се питање њиховог приоритета и мјеста у имену. Њихова стабилна функционалност и повезивање са преосталим фондовима личних имена код нас отварају пут сасвим новим гласовним склоповима који су акустичком сликом од изворних имена удаљени колико и неке њихове модификације, односно осамостаљене хипокористике. Носилац властитог имена оријенталног поријекла врло често не зна етимон свог имена, језик којим говори у томе му није од помоћи да би му, на примјер, све оно што излази из лексичког система језика из којег име потиче изгледало „страно“, „без смисла“ и „неодговарајуће“. Питање је колико је то и потребно, јер изворно име *Нурудин* и псеудооријентални неологизам *Сахмедин* успјешно функционишу као два имена, поготову имајући у

⁶ Ибид, 9

⁷ С. Јанковић, *Нова лична имена у босанскохерцеговачких Муслимана*, Књижевни језик, VI (1978), 4, 3-16; I и II југословенска ономастичка конференција (Скопје), 1980, 126

⁸ С. Јанковић, ибид, 127

виду и чињеницу да знак с онимичком функцијом губи свако уопштено значење и једина намјена му је да именује и упути на свог носиоца. Значи форма има примарни значај, будући да властита имена немају сигнификативно значење⁹.

Присуство антропонимијских неологизама у муслиманском имену, тј. онимичких знакова без икакве етимолошке основе, постаје посебно занимљиво као начин превазилажења прилично затвореног и све ограниченијег антропонимијског инвентара и сасвим необичан начин да се одговори на потребу обогаћивања антропонимикона. Ова појава опонашања оних властитих имена која имају свој етимон могла је ићи у корак са новим временом и унијети у затворени и према промјенама резервисани ономастикон, усуђујемо се рећи, својеврсно освјежење. Без обзира на то што ова имена остављају утисак артифицијелности, њихово присуство, заправо, ослобађа могућност и других, „исправних“, иновирања, односно преузимања новијих имена из оријенталних језика или промовисања неких лексема из ових језика на ниво онимичког знака. Понекад, ипак, нијесмо сигурни је ли ријеч о случајном подударњу неког неологизма са оријенталним лексемом или је настанак неког имена резултат захватања у лексичке фондове оријенталних језика, чак и у оне слојеве који се тек ријетко користе у белетристици или су практично неупотребљиви.

Дакле, када говоримо о псеудооријенталним антропонимијским неологизмима њихова екстралингвистичка детерминираност долази у први план. С тим у вези, неспорно је да су псеудооријентална имена задржавала потребну дистанцу у односу на хришћанска имена и да су у једнакој мјери доприносила очувању специфичности културног, вјерског и националног идентитета муслиманске заједнице. Та њихова способност омогућавала им је да несметано живе, да по мање-више сличним обрасцима настају и укључују се у одговарајућу асоцијативну групу. Ово антропонимијско стваралаштво имало је сопствени механизам и правило, како би се задовољавајућом формом и звучном сликом именар проширио и обогатио, а да онај на кога то лично име упућује не изађе из круга којем традиционално припада. Оригиналноост овог процеса иновирања, морамо рећи, издваја се из поплаве новокомпонованих производа који су резултат и израз настојања да се задовољи потреба да се одвојимо од старог и умијешамо се у „велики свијет“, најприје својом сличношћу са изворним именом, функционалношћу и степеном прихватљивости међу припадницима истог културног обрасца. Хтјели то или не, неологизми испуњавају матичне књиге и њих је све више и све су разноврснији како се примичемо садашњем тренутку, јер је све-

⁹ С. Јанковић, *Имена типа Елма –Алма*, ОНОМ. ЈУГ. бр. 10, 75-81, стр. 78-79

укупна модернизација неминовно условила жељу родитеља, претежно у градским срединама, и тај се утицај шири према унутрашњости, да дијете има егзотично, ново, лијепо и другачије име. Употребљивост и допадљивост ових форми, могућност да им конкуришу нова имена која би била укључена у именар непосредним захватањем у онимичке фондове исламског Истока, укус појединца одњегован у складу са оним што у датом тренутку представља омиљене и препоручене изборе, потреба да се идентитет ојачава окретањем прошлости и традицији, све то ће направити избор и обликовати именар да служи и будућим генерацијама, са или без псеудо форми. Ако претпоставимо да су антропоними оријенталног поријекла одраз и потреба муслиманске заједнице да се својих обичаја, културе и традиције држи као разликовног националног обиљежја, псеудооријентални неологизам може бити одређен као секундарно или пријелазно рјешење једнаке мотивисаности, будући да функција изражавања културне посебности, као основна и код аутентичних оријенталних имена, постаје доминантна и оно што их, заправо, у пракси овјерава као саставни дио овог именара.